

УДК 929Шевченко:82

*В. А. Савченко***ЦВІЛЮК С. А. ШЕВЧЕНКО І ГОГОЛЬ: ГЕНІАЛЬНІ
ВИРАЗНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ
В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ
АСПЕКТ. — О.: АСТРОПРИНТ, 2013. — 528 С.: ІЛ.**

В 2009 році в Україні й Російській Федерації широко відзначалося 200-річчя від дня народження Миколи Гоголя; нині, в 2014 р., світ відзначає 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Між цими близькими датами величезна відстань, бо за останні п'ять років динамічно змінювався культурний світ, змінювалися оцінки творчості цих великих українців. Обидва нащадки козацького роду, обидва апологети романтизму, свободи особистості, обидва були закохані в Україну та здійснювали величезний вплив на формування національної свідомості кожного українця.

Постаті Тараса Шевченка і Миколи Гоголя в українській національній науці, мистецтві, культурі, політиці залишаються актуальними починаючи з 30–40-х років XIX століття, і кожне нове покоління намагається осмислити, прийняти, вмонтувати їхню творчість у свій світ, залежно від викликів свого часу. Тарасу Шевченку віддають шану як «батьку нації», а Миколу Гоголя намагаються (недоречно) зробити «батьком малоросизму». Останнім часом точиться дискусія «Гоголь — наш, чи не наш», робляться масштабні підробки на кшталт російського блокбастеру «Тарас Бульба». Теж саме, між іншим, відбувається і з Олександром Пушкіним, якого із західника, прогресиста штучно роблять стовпом консерватизму.

Книга професора С. А. Цвілюка, яка нещодавно вийшла друком в одеському видавництві «Астропринт», опиняється у вирі багатьох оціночних конфліктів. Вона не тільки аналізує генезу української історії і культури доби національного відродження, але й спонукає зайняти позицію, дати власну оцінку цим видатним постатям української нації.

Рецензована праця на широкій фактологічній основі показує, що у творчій діяльності обох українських геніїв — Тараса Шевченка і Миколи Гоголя поряд виділяються епічні

твори, в яких з надзвичайною силою поетичного осмислення і зображення подано сторінки героїчної й драматичної минувшини українського народу, його боротьби за національну свободу. Але головний їхній інтерес торкався кричущих проблем сучасної «миколаївської» Росії 1830–1840-х рр., кріпацької, бюрократизовано-корумпованої структури, де поет та письменник були більше ніж митці, їм випала доля стати совістю відроджуваної української нації.

В книзі С. А. Цвілюка Микола Гоголь виступає як визначний український письменник, що писав свої твори російською мовою, але завжди залишався яскравим представником українського менталітету й української культури (як, наприклад, практично всі ірландські письменники, що писали англійською мовою, але залишилися надбанням ірландського народу). Показаний великий вплив творів М. Гоголя на формування національної свідомості українців.

Автор книги акцентує увагу читача на тому, що у творчості обох геніїв особливо значущу роль приділено художнім працям історичної, історико-революційної та соціально-політичної проблематики. У Тараса Шевченка — це насамперед поеми «Гайдамаки», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Іржавець», «Кавказ», «Сон» та ін.; у Миколи Гоголя — «Тарас Бульба», «Взгляд на составление Малороссии» в «Арабесках», а також «Размышления Мазепы» і «О малороссийских песнях». Світ козаччини, героїка боротьби проти ворогів України, а також таврування сучасних соціальних хвороб превалює в їхній творчій спадщині.

М. Гоголь, відкривши романтичний світ козацької України, задав моду на «народне лицарство», на «козацьку волю». Козацька волелюбність і сміливість, ідея національного духу українського народу проходять через усі твори М. Гоголя. Ці проблеми знайшли своє заглиблене відображення у повістях «Вечори на хуторі біля Диканьки» й «Миргород» — його перших книг, наскрізь пронизаних прихованою тугою за колишньою запорозькою вольністю закріпачених нині «диканських козаків». У той же час у своїй поемі «Мертві душі», п'єсі «Ревізор», повісті «Ніс» та ін. він дає критичну характеристику існуючого ладу в Російській імперії. Сміх Гоголя — гострий, разучий, безкомпромісний. Гоголівська «Повість про капітана

Копейкина» (заборонена царською цензурою) закінчується тим, що у боротьбі проти імперської неправди колишній російський капітан стає майже козаком — «отаманом рязанських лісів».

Важливо підкреслити, і це з особливою силою наголошено у рецензованому дослідженні С. А. Цвілюка, що геніальна творчість Шевченка і Гоголя досить суттєво вплинула на активізацію історичного мислення і розвиток української історіографії, національної ідентичності українців, піднесення націо- і державотворчих устремлінь народу України. Важливість та значущість Шевченкових і Гоголевих публікацій цієї тематики не викликає сумніву, вони й нині, на початку ХХІ століття, актуальні як з наукової, так і суспільно-політичної та ідеологічної точки зору. Популяризація історії національно-визвольної боротьби українців сприяє формуванню історичної пам'яті, «націоналізації історії» на пострадянському та посткомуністичному просторі. А це, в свою чергу, сприяє розвитку національної свідомості, національної культури громадян України, оскільки історична свідомість є основою формування свідомості національної.

Автор книги переконливо доводить, що філософський історизм, пасіонарна ідея національного духу українського народу пов'язувала Шевченка і Гоголя, виступаючи дороговказом їхньої багатогранної творчості.

Літературна і громадська діяльність Шевченка великою мірою ототожнена з життєдіяльністю усього українського народу, з історією і культурою української нації. Історичне значення Шевченка полягає передусім у тому, що він у своїх поетичних творах засудив антинародну систему суспільного і державного устрою російської імперії, в умовах якого гідність людини була край знехтувана й зведена до рівня раба.

Микола Гоголь і Тарас Шевченко намагалися досягнути глибокі наукові історичні знання, проникнути в суть історичних подій, пов'язаних з рідною землею, з рідним волелюбним народом. С. А. Цвілюк підкреслює, що для Шевченка характерний самостійний аналітичний погляд на історію України, його історіософське бачення фактично лягло в основу української національно-державницької ідеї й української історіографії, які й досі є визначальними в нашій історичній науці і розробляються сучасними вченими. Не являє собою перебільшен-

ня, що, незважаючи на застосування алегорично-поетичного, символічного методу відображення минулого нашої країни, Великий Кобзар у своїх історичних творах був на вищому рівні, аніж найвідоміші сучасні йому фахові історики. Недаремно Пантелеймон Куліш назвав свого побратима поета Шевченка «нашим першим істориком».

Ось уже понад півтора століття Тарас Шевченко є центральною постаттю не тільки українського літературного процесу, але й української історії і культури взагалі. Загальновизнано, що творчість жодного письменника у європейській та світовій літературі не може зрівнятись у духовному, політичному та історичному значенні для свого народу з роллю, яку відіграє Шевченко в історичній долі України. Геніальний Кобзар — це культова постать, своєрідний символ духовності українського народу, його національної самосвідомості.

На жаль, у Росії Микола Гоголь не набув таких якостей месії, хоча прагнув цього. Він, хоча зайняв одну з перших позицій в російській культурі, створив неперевершені творіння російської та світової літератури, але не знайшов шляхів змінити російську ментальність. Запевняючи своїх московських друзів про своє «почуття любові до Росії», тим не менше Гоголь так і не відчув себе росіянином, не став думати «по-руски».

Зрозуміло, що цього не могли не відчувати численні російські критики творчості Гоголя. Переважна більшість з них не раз ревниво, а іноді й вороже відзначала його щире захоплення рідною Малоросією, її людьми й природою, її героїчною козацькою історією, котру він, як і Тарас Шевченко, так талановито опоетизовував. З цього приводу у рецензованій праці С. А. Цвілюка наводиться характерне твердження відомого історика російської літератури С. О. Венгерова. Автор багатьох довершених біографічних праць про російських літераторів, створених на межі XIX–XX століть, у тому числі про Миколу Гоголя, писав:

«Про Гоголя можно определенно сказать, что он горячо и пламенно не любил ни русских людей, ни русской природы. А вот для Малороссии, для малорусского быта, для малорусской природы, для малорусской истории, для Тараса Бульбы Гоголь имел в своем сердце неиссякаемый родник любви и снисходительности. Украину Гоголь окутал поэтическим флером, а

Россия для него — одна лишь мерзость запустения, мертвое царство мертвых душ».

Отже, ні переробка і підлаштування «Тараса Бульби» в новій редакції на проросійський лад, ні звертання до «православної русскої вери» і патріотичні заклики щодо «свого царя», котрий «подымается из русской земли», не могли до кінця переконати російських критиків у тому, що автор «Мертвих душ» і «Ревізора» — «истинно русский».

Більше того, незважаючи на всі заяви Гоголя на кшталт: «Я — ваш, я русский!», «У меня русская грудь!», «Я люблю Россию!», для «истинных русских» він залишався «хохліком», навіть «ужасним хохлом». Та й справді — чи могло бути інакше, коли «русский писатель» Гоголь «сміється з росіян іншим сміхом, ніж зі своїх земляків малоросів, бо у нього навіть смішні сторони їхні мають щось наївно-приемне...»

На завершення рецензії слід наголосити: наукове дослідження професора С. А. Цвілюка, котре приурочене до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, дає читачеві дороговказ до осягнення процесів українського національного відродження на тлі історичного простору середини XIX ст., спонукаючи до розуміння призначення людини, ролі митця у суспільстві.

Надійшла до редакції 13 лютого 2014 року